

UNA APROXIMACIÓ A LES HORTES VALENCIANES

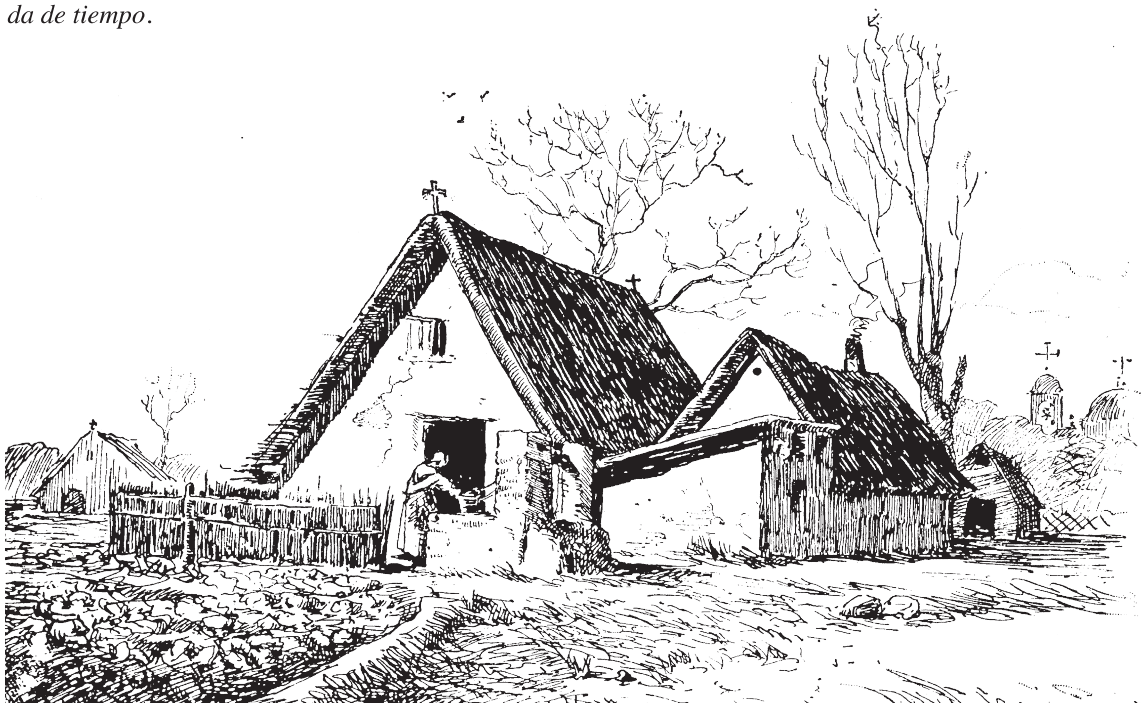
Joan F. Mateu Bellés*

A CLOSER LOOK AT THE VALENCIAN MARKET GARDEN OR "HORTA". THE AUTHOR DISCUSSES THE WAY IN WHICH THE VALENCIAN MARKET GARDEN CONSTITUTES AN ARCHETYPE OF MEDITERRANEAN ECONOMIC DEVELOPMENT. OVER THE CENTURIES, THESE SYSTEMS HAVE ADAPTED TO BOTH SOCIAL AND ENVIRONMENTAL CHANGES, RESPONDING TO EXTERNAL AND INTERNAL INFLUENCES AND OFFERING A VARIETY OF RESPONSES. IN RECENT DECADES, THE EXOGENOUS FACTORS, URBANISATION, TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT...— HAVE BEEN SUPREME IN MOLDING THE VALENCIAN IRRIGATED LANDS—. THE FUTURE OF THESE NATURAL AND CULTURAL ARTEFACTS DEPENDS ON WHETHER THEY CAN ADAPT TO THIS NEW SOCIO-ECONOMIC REALITY.

Al professor Karl W. Butzer

Durant segles, els llauradors han viscut de la terra d'horta o de la terra de secà, dos mons complementaris. La terra de reg —sempre ha gaudit d'una gran estima entre els valencians— conforma agrosistemes productius de molt variades dimensions i no sempre litorals. Així, a les *Observaciones del Reyno de Valencia* (1795-1797) n'hi ha contínues referències. Segons Cavanilles, les terres de reg eren obra de l'art o de l'enginy, *jardines perpetuos que reúnen lo útil y lo agradable, en donde se suceden las cosechas sin pérdida de tiempo.*

Les hortes tradicionals —ací no considerem posteriors regadius, ampliats per captacions de pous o regulacions fluvials— constitueixen un arquetip de desenvolupament econòmic mediterrani. La mil·lenària aplicació de l'aigua ha creat nombroses hortes (fins i tot n'hi ha de velles i de noves) i també russafes, almúnies, horts i hortells. Les limitacions estivals del recurs obliguen a una explotació rigorosa, guardant torns i afinades proporcions reconegudes per ordenances i tutelades per institucions pròpies. A més, el regadiu secular ha modelat singulars unitats ambientals i, fins i tot, ha

marcat l'evolució de prats, extrems o marjals situats a la cua dels majors hidrosistemes. En síntesi, generacions de valencians han construït una elaborada cultura mediterrània al voltant de les séquies.

La història de l'ocupació humana del territori valencià és també la de la domesticació de l'aigua. La creació, ampliació o abandonó d'una horta és inseparable del mateix poblament. Sovint, les hortes prenen el nom d'una població immediata (com l'horta de Borriana o l'horta d'Elx) o a d'una antiga alqueria (com l'horta de Fadrell a Castelló o l'horta de Campanar a Sueca). De vegades, la comuna de regants ultrapassa l'àmbit local (la Séquia del Rei a la Ribera o la de Callosa de Segura) o només inclou una partida (com l'horta del(s) Cent a Carcaixent).

Aquestes expressions toponímiques emfatitzen les interdependències del nucli de poblament i l'horta immediata. Així, la vila s'abastia dels productes hortícoles mentre produïa els adobs orgànics, sempre necessaris; hi molia el gra i n'aprofitava els canyars i les herbes. Aquest agrosistema –a més d'hortolans també hi havia moliners i altres habitants– entranyava conflictes, contenia símbols col·lectius o implicava una coneguda organització, també al si de la vila o ciutat. A hores d'ara, les interrelacions són diferents perquè a les hortes hi ha menys hortolans, han plegat els moliners i s'han localitzat nous hortolans desarrelats de la terra. Hi ha sectors del traçat de carrers d'algunes viles i ciutats que corresponen al d'antigues séquies.

Les hortes sempre han estat sistemes adaptables a factors endògens (estructura o mentalitat de la població, etc.) i a influències exògenes (noves relacions socials, innovacions tecnològiques, etc.). A llarg dels segles, les velles terres de reg han anat mudant els tipus de conreus o han anat actualitzant les ordenances. Per entendre'ns, hi ha comunes més *arcaiques* i d'altres de més modernitzades. Entre els camps quasi abandonats de l'hortisella de Benafigos, les hortetes de cirerers i pomeres d'Ain i les antigues hortes de la Marina Baixa –ara integrades dins el Consorci d'Aigües comarcal– hi ha tot un ample ventall de respostes durant les últimes dècades.

Les successives adaptacions impliquen sovint l'abandó o la transformació de components de l'horta. Abans que no siga tard, cal inventariar el ric patrimoni hidràulic (natural i cultural) per tal de documentar la diversitat d'uns ecosistemes humanitzats i la superposició d'etapes evolutives. Aquesta tasca aconsellarà, sens dubte, allò que caldria transmetre a les generacions futures.

En les darreres dècades, han primat més els factors exògens en l'evolució dels regadius històrics valen-

cians, la qual cosa ha accelerat la transformació (arborització), l'abandó o la substitució (urbanització) d'usos a les velles hortes. Ara, les hortes són menys interdependents amb la vila o ciutat immediata i més subordinades als patrons d'una societat de mercat.

El futur de les hortes depèn dels sentits que prenguen determinats factors exògens i les nombroses incerteses endògenes (sense llauradors, i molt menys a la contra dels llauradors, no hi haurà horta). Sense ànim exhaustiu, apuntem aquestes notes:

Alguns antics regs pateixen dèficits hídrics estructurals (Vega del Segura) o estacionals (la font dels Sants a la Costera, la font de Quart al Camp de Morvedre, etc.), perquè nous usuaris competeixen amb l'avantatge de tecnologies més potents. D'altra banda, la generalització del mercat de l'aigua –una pràctica secular en certes hortes meridionals valencianes– pot alterar pràctiques de reg consuetudinàries o accelerar innovacions tecnològiques. Hom pretén generar

disponibilitats adreçades a les noves demandes turístiques. El tema està obert.

Les comunes –dissenyades i organitzades per altres formacions socials– ara funcionen en un altre context. Tot i les contínues adaptacions, els regadius històrics necessiten plans de modernització i rehabilitació, respectuosos amb el patrimoni natural i cultural acumulat durant segles. Les diferents administracions han encetat aquest programa i cal desenvolupar-lo, atenent també a les especificitats de l'entorn.

Algunes hortes han esdevingut una rodalia periurbana, fragmentada per conurbacions i grans infraestructures. També l'estructura del poblament històric, immediat a les hortes, ara es torna en contra i les séquies esdevenen clavegueres que degraden l'entorn. La seua preservació hauria d'ultrapassar els àmbits locals d'ordenació territorial.

Els regadius històrics litorals –a més de franges perimetrals de zones humides– són unitats interrelacionades amb els prats, aiguamolls, marjals i extrems. En realitat és un *continuum* on calen accions decidides per millorar-hi la qualitat ambiental. Per la seua banda, la Vega Baixa del Segura viu, a més, una situació extrema, de resultes dels processos de contaminació, salinització i dèficits hídrics estructurals.

En síntesi, els fonaments del regadiu històric valencià (aigua, terra i hereters) encaren el nou mil·lenni amb noves denominacions (dotació, sòl, usuaris). Només una qüestió semàntica?

*Departament de Geografia. Universitat de València